

ALP ER TONGA'YA AİT BÂZİ SÖZLER

Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN

Türklerin en eski destan kahramanı olan Alp Er Tonga'nın târihi şahsiyeti hakkında maalesef kat'i bir bilgiye sâhip değiliz. Merhum Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'a göre M.Ö. 626, 625 tarihlerinde Med hükümdarı Kiyaksares (Keyhusrev) tarafından bir ziyafette sarhoş edilmek sûretiyle öldürülen ve Herodot'ta «Madyes» adıyla geçen meşhur Saka hükümdarıdır¹. Bu hükümdâr Kafkasları geçerek Anadolu'ya, Suriye'ye ve Mısır'a seferler yapmıştır. Togan, Oğuz Han'ın da aynı bölgelere seferler yaptığından hareketle bu iki kahramanın şahsiyetini birleştirmekte ve Oğuz Han Destanı'nın çekirdeğini Alp Er Tonga'nın teşkil ettiği görüşüne ulaşmaktadır².

Prof. Dr. Fuad Köprülü 1915'te Milli Tetebbüler Mecmûa'sında yazdığı «Türk Edebiyatının Menşei» adlı makalesinde; Kâşgarlı Mahmud'un Alp Er Tonga'nın kim olduğunu bilmediğinden onu Afrâsiyâb ile karıştırdığını ileri sürmektedir. Bu makaleye göre Alp Er Tonga, Çin kaynaklarında 714'te öldürüldüğü kaydedilen Tungu Tigin veya Orhun Âbidelerinde 730'da cenaze merasiminden bahsedilen Tunga Tigin'dir³. Köprülü, 1926'da yazdığı Türk Edebiyatı Târîhi'nde bu fikrinden vazgeçmiş ve Togan'ın düşüncesine yaklaşmıştır⁴.

Hem Kâşgarlı Mahmud, hem de Yusuf Has Hâcib eserlerinde Alp Er Tonga'dan bahsetmekte ve Acemlerin bu efsânevi Türk kahramanına Afrâsiyâb dediklerini kaydetmektedirler. Biz de Acem kaynaklarında Afrâsiyâb olarak geçen ve Keyhüsrev ile çağdaş Türk kahramanını Alp Er Tonga ka-

bul ediyor; ona âit sözlerden bahsederken bu yaygın görüşten hareket ediyoruz.

Hâtırası 12, asra, belki de daha sonraki devirlere kadar yaşayan Alp Er Tonga'ya âit bâzî sözler çeşitli kaynaklar tarafından rivâyet edilmiştir. Bunlardan biri Târih-i Fâhru'd-din Mubârek-Şah'ta geçer. Son derece akıllı bir Türk hükümdarı olarak tavsif ettiği Afrâsiyâb'a âit çeşitli efsânelerden ve mesellerden bahseden Fahreddin Mubârekşah, ona âit şu meseli de kaydeder::

«Bir Türk bir inciye benzetilebilir. Sadefin içinde ve denizin dibinde iken onun değeri yoktur. Fakat denizin dibinden çıkarılıp da sadefinden alınınca kıymetlenir. Hükümdarların taçlarında, gelinlerin boyunlarında ve kulaklarında bir süs olur»⁵.

Alp Er Tonga'ya âit başka bir söz, Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig'inde geçmektedir. Ögdülmiş'in hükümdara verdiği cevaplar arasında bulunan bu söz şöyle nakledilmektedir:

**Negü tir eşitgil Tonga Alp erig
Bilip sözlemiş kör bu öt sav erig.
Et ol bu kişi kõngli artar yıdır
Anı ked küdezgü ay kıldı kadır⁶.**

Bu beyitlerin bugünkü Türkçede karşılığı şöyledir : «Alp Er Tonga'yı dinle, ne diyor. Bak, O bu öğüdü bileerek söylemiştir. İnsan kalbi ettir, bozulur ve kokar. Ey iradeli insan! Onu çok iyi korumalıdır.»

Prof. Dr. Reşid Rahmeti Arat, buradaki «Tonga Alp Er» kelimelerini belli bir kimsenin adı veya ünvanı değil, bir sıfat tamlaması sayarak «kah-

raman ve cesur insan» diye tercüme etmiştir⁷. Halbuki Yusuf Has Hâcib eserinin bir başka yerinde İranlıların Afrâsiyâb dediği meşhur, bilgili ve faziletli Türk beğine Türkler arasında Tonga Alp Er dendiğini açıkça ifade etmektedir⁸. Kâşgarlı Mahmud da «tonga» kelimesini izah ederken «Türklerin büyük hakanı Afrâsiyâb'ın lâkabının Tonga Alp Er» olduğunu kaydeder⁹. Şu halde yukarıda naklettiğimiz sözün sahibinin her hangi bir kahraman değil, Alp Er Tonga olması gerekir. Fahreddin Mubârekşah'ın ona âit mesellerin Türkler arasında söylendiğini kaydetmesi de bu fikrimizi teyid eder, Nitekim Viyana Nüshasının tıpkı basımının baş tarafında Abdülkadir İnan tarafından yazıldığını tahmin ettiğimiz incelemede de, bu parçadaki şahıs Alp Er Tonga olarak kabul edilmektedir¹⁰. Ancak Alp Er Tonga'ya âit olan bu sözü nerede bittiğini kestirmek kolay değildir. Sâdece «İnsan kalbi ettir, bozulur ve kokar» mânâsındaki birinci mısra Alp Er Tonga'ya âit olabileceği gibi, bu beyti tâkip eden bir kaç beyit daha ona âit olabilir.

Alp Er Tonga'ya âit olduğu rivâyet edilen bir başka sözün kaynağını tam olarak tesbit edemedik. Orhan Şaik Gökyay, bu sözün «Alp Er Tonga'ya yorulan hikmetler arasında bulunduğunu» Zeki Velidi Togan'dan haber aldığını kaydediyor¹¹. At hakkındaki bu sözler şöyledir:

«Erge at andak kim gökte ay»¹².

Bu sözü «gökte ay ne ise er için at da odur» şeklinde bugünkü Türkçeye çevirebiliriz.

Yukarıya aldığımız üç güzel sözü, şimdilik Türk edebiyatının en eski ve cizeleri olarak kabul ediyoruz. Hâtırası yüzyıllarca yaşayan efsânevi kahramanımızın yiğitliği yanında hikmetli sözler söyleyen akıllı ve faziletli şahsiyeti de hâfızalardan silinmemiştir. 1975 yılı, M.Ö. 625'te öldürülen Alp Er Tonga'nın ölümünün 2600'üncü yıldönümü olmaktadır. Bu vesile ile Ona âit bâzı vecibeleri tam yirmi altı asır sonra hatırlayarak Onu yâdetmiş oluyoruz.

* Bu yazı, Türk Kültürü, Şubat 1976'dan alınmıştır.

1. Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul, 1970, s. 167.
2. Zeki Velidi Togan, Oğuz Destanı, İstanbul, 1972, s. 122, 123.
3. Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ankara, 1966, s. 118.
4. Köprülüzâde Mehmed Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1926, s. 57, 58.
5. Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkud'un Kitabı, İstanbul, 1973, s. XLIX.
6. Reşid Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig I Metin, İstanbul, 1947, s. 581.
7. Reşid Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig II Çeviri, Ankara, 1974, s. 419.
8. Reşid Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig I Metin, İstanbul, 1947, s. 43, Tercüme, s. 31.
9. Divânü Lügati't-Türk, Besim Atalay Tercümesi, c. III, s. 368.
10. Kutadgu Bilig, Tıpkıbasım I, Viyana Nüshası, İstanbul, 1942, s. 31, 32.
11. Orhan Şaik Gökyay, a.e., s. CDXXVI.
12. ay,